

HÛD SÛRESİNİN 111. ÂYETİNİN FARKLI KİRÂATLERİNİN FİLOLOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

LINGUISTIC ASSESSMENT OF DIFFERENT QIRÂATHS RELATED TO THE 111TH VERSE OF SÛRAH HUD

Mahsum TAŞ

Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Siirt University Faculty of Theology

E-posta: ebulmina@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3158-8631.

DOI: 10.47425/siirtilahiyat.787172

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 28.08.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 08.12.2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Aralık 2020

Atıf / Citation: Taş, Mahsum. Hûd Sûresinin 111. Âyetinin Farklı Kirâatlerinin Filolojik Açından Değerlendirilmesi. Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/2 (Aralık/2020), s. 573-590.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siirtilahiyat> mail: sifdergisi@gmail.com

Öz

Kırâatlerin, Arap dili başta olmak üzere birçok İslâmî ilimle yakın ilgisi bulunmaktadır. Kırâatlerin sonradan oluşan Arap dili kurallarına göre değerlendirilip değerlendirilemeyeceği meselesi dilciler arasında tartışılmıştır. Bazı dilciler, Arap dili kâidelerine uyan kırâatleri kabul ederken, uymayanları reddetmektedirler. Diğer bazı dilciler ise, sahih bir senetle rivâyet edilen kırâatlerin gramer kurallarına değil, gramer kurallarının kırâatlere uyması gerektiğini belirtmektedir. Zira dil kurallarının varlığı kırâatlerin varlığından sonradır. Bu bağlamda Hûd Sûresinin 111. âyeti ile ilgili çok sayıda kırâat vechleri rivayet edilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadariyle âyet dört mütevatir, dört şâz olmak üzere sekiz farklı kırâat vechiyle okunmuştur. Bu makalede bahsi geçen âyetle ilgili kırâatlerin Arap dili grameri açısından incelenmiştir. Söz konusu kırâatlerin gramer kurallarına uygun olup olmadığı hususu tespit edilmiş, ele alınan her bir kırâat vechinin imamları belirtilmiş ve söz konusu kırâatle ilgili dil âlimlerinin görüşlerine detaylı olarak yer verilmiştir. Ayrıca hangi kırâatlerin mütevatir hangilerinin ise şâz olduğu hususu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Arap Dili ve Belâgati, Nahiv, Kırâat, Mütevatir, Şâz.

Abstract

Type of Recitations (al-Qrâat) are closely related to many Islamic sciences, especially to the Arabic language. The issue of whether type of recitations can be evaluated according to the Arabic language rules, which were formed later, was discussed among linguists. While some linguists accept type of recitations that appropriate the Arabic language rules, they reject those that do not. on the other hand, other linguists, state that the grammar rules should comply with the type of recitations which are reported with an reliable sequence. Because the existence of language rules is after the existence of the type of recitations. In this context, there are many narrations about the 111th verse of the Surah al-Hud. As far as we can determine, the verse was read with four mutawatir verses, four tashaz, and eight different vechni. In this article, the readings related to the mentioned verse have been examined in terms of Arabic language grammar. It was determined whether the type of recitations are suitable for grammatical rules, the imams of each recitations style are indicated, and the views of the language scholars regarding the type of recitations were given in detail. In addition, it has been stated that which subtitles are mutawatir and which ones are shâz.

Keywords:

Arabic Language and Rhetoric, Arabic syntax, type of Recitations (al-Qrâat), mutawatir, şâz.

Giriş

Kırâat ilminin Arap dili, tefsir, hadis, kelâm, fıkıh ve tasavvuf gibi ilimlerle yakından ilgisi bulunmaktadır. Ancak söz konusu ilimler içinde kırâatle ilişkisi en çok olan Arap dilidir. Çünkü kırâat farklarının büyük çoğunluğu aynı zamanda anlamı da değiştirmekte veya Kureyş dışında bir kabilenin lehçesini ortaya koymaktadır.

Kırâat ilmi-Arap dili ilişkisindeki en önemli husus, kırâatlerin sonradan oluşan Arap dili kurallarına göre değerlendirilip değerlendirilmeyeceği meselesidir. Bazı dilcilere göre Arap gramer kuralları, Kur'ân-ı Kerîm esas alınarak belirlenmiştir. Dolayısıyla herhangi bir kırâatin sıhhatinin ispat edilmesi durumunda, onu kabul edip esas almak gereklidir ve yaygın bir lehçe veya dil kurallarından dolayı reddedilmemelidir.¹ Nitekim Endülü'sün büyük kırâat imamı Ebû 'Amr ed-Dânî (ö. 444/1053), "Kırâat imamları Kur'ân'ın harflerini, yaygın lehçeye veya Arapça dil kurallarına göre değil nakil ve rivayet bakımından sahih olan rivayetleri esas alarak farklı okuyuşlara tabi tutmaktadırlar. Dolayısıyla kırâat imamlarından aktarılan kırâat vechinin senedi sahih olduğunda Arap dil kurallarına veya yaygın lehçeye muhalif olması onun doğruluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Zira rivâyet edilen tüm sahih Kur'ân kırâatleri uyulması gereken birer okuyuş biçimidir. Onları esas alıp kabul etmek zorunludur." şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır.²

Diğer bir kısım dilciye göre ise kırâatler Arapça dil kurallarına uyup uymadığı bakımından değerlendirilmektedir. Dolayısıyla söz konusu kurallara uyan kırâatler sahih, uymayanlar ise lahn olarak kabul edilmektedir.³ Nitekim başta Hz. Aişe olmak üzere sahabeden bazılarının, Arap dil kurallarına uymadıkları gerekçesiyle sahih olan bazı kırâat vechilerini eleştirdikleri rivayet edilmektedir.

¹ Bk. Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, thk. 'Ali Muhammed ed-Dabbâ' (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 1/10-11.

² Bk. Ebû 'Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân fi'l-kırâ'âti's-seb'* (Birleşik Arap Emirlikleri: Câmi'atu's-Şârika, 2007), 2/860.

³ Bk. Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûbi't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407), 1/462; 2/70, 551, 251.

es-Suyûtî (ö. 911/1505) *el-İtkân* adlı eserinde şöyle bir rivâyete yer vermektedir: Ebû Muâviye, Hişâm b. Urve'den o da babasından aktararak şöyle demektedir; Hz. Aişe'ye Kur'an âyetlerinde "إِنَّ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ",⁴ "وَالْمُؤْتُونَ الرِّكَاءَةَ وَالصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الرِّكَاءَةَ"⁵ ve "إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِقُونَ"⁶ şeklindeki kırâatlerde gramer hatası olup olmadığını sordum. Dedi ki; Kız kardeşimin oğlu! Bunlar Kur'an kâtiplerinin hatalarıdır. Onlar Kur'an'ı yazarken dil hataları yapmışlardır."⁷ Ayrıca Basrâ ve Kûfe dil ekollerinin oluşmasının ardından bu ekollere mensup dil âlimleri de bazı kırâatlerin Arap dili kurallarına uymadığını, fasih olmadığını veya harflerin birbirine idgamı gibi hususlarda yanlışlar yapıldığını ileri sürerek kırâat imamlarını eleştirmektedirler. Nitekim ez-Zemahşerî, kırâatlerin tevkîfî değil ihtiyârî ve ictihâdî olup imamların şahsî tercihi olduğunu ifade etmekte ve senedi sahih olan bazı kırâatleri Arap dil kurallarına uymadıkları gerekçesiyle reddetmektedir.⁸

Bu bağlamda Hûd Sûresinin 111. Âyeti ile ilgili manayı etkileyebilecek birçok farklı kırâat vecihleri rivâyet edilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla dört mütevâtir, dört şâz olmak üzere toplam sekiz farklı kırâat vecihiyle okunmuştur. Bu kırâat vecihlerinin filolojik değerlendirilmesi aşağıda dataylı olarak incelenecektir. Bu incelemeye geçmeden ilgili ayetin metnini ve mealini aşağıda sunuyoruz:

"وَأَنَّ كُلاًّ لَّمَّا لَبِوْفَيْنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ"⁹ "Şüphesiz rabbin, onların her birine yaptıklarının karşılığını tam olarak verecektir. Rabbin, onların yapmakta olduklarından haberdardır."⁹

⁴ Tâhâ (20), 63.

⁵ Nisâ' (3), 162.

⁶ Bakara (2), 62.

⁷ Ebu'l-Fadl Celâluddin 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: el-Heyetu'l-Miriyetu'l-Âmme li'l-Kitab, 1974), 2/321.

⁸ Bk. Nidâl Mahmûd el-Ferâye, *el-Kırâ'âtü'l-Kur'âniyye fi Kitâbi'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*, (Mûte: Câmîatu Mûte, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006), 21-30.

⁹ Hûd (11),111.

1.Hûd Sûresinin 111. âyetinde Rivayet Edilen Mütevâtir Kırâat Vecihlerinin Filolojik Açından Değerlendirilmesi

1.1. Birinci Kırâat Vecihi: Nâfi ve İbn Kesîr Kırâatleri

Nâfi (ö. 169/785) ve İbn Kesîr (ö. 120/738) sözü edilen âyeti **وَإِنْ كَلَّا لَمَا لِيُوقِنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ** şeklinde okumuşlardır. Bu okuyuş vechine göre hem **إِنْ** hem de **لَمَا** şeddesizdir.¹⁰

1.1.1. Birinci Vechin Filolojik Tahli

İki kırâat imamına göre âyette geçen **إِنْ** muhaffefe olup aslı **إِنِّ** biçimindedir. Bu durumda muhaffefe **إِنْ** harfi amel etmiş olmaktadır. Zira bu kırâate göre **كَلَّا** kelimesi **إِنْ**'nin ismi olmaktadır. Ancak **إِنَّ** harfinin tahfif edildiğinde amel edip etmeyeceği hususunda Basrâ ve Kûfe dilcileri ihtilaf etmişlerdir. İki dil ekolünün konuyla ilgili tartışmalarına ve bu tartışmalarda ortaya koydukları delillerine aşağıda yer verilmiştir.

Basrâlılara göre amel ve ihmâl açısından muhaffefe konumundaki **إِنَّ** ve benzerleri üç kısma ayrılmaktadırlar. Bazı şartlara bağlı olmakla birlikte **كَأَنَّ** ve **أَنَّ** harfleri tahfif edildiklerinde amel etmeleri zorunlu iken, muhaffefe konumuna dönüşen **لَكِنَّ** harfinin ihmâli (amel etmemesi) zorunludur. **إِنَّ** harfi ise tahfif edildiğinde amel edebileceği gibi ihmâl da edilebilmektedir. Dolayısıyla Basrâlı dilcilere göre gramer bakımından bu kırâat vechinde herhangi bir yanlış söz konusu değildir. Nitekim Sibeveyhi (ö. 180/796), **إِنَّ** harfinin tahfif edildiğinde amel edebileceğine dair şöyle bir açıklama yapmaktadır: **وَأَنَّ سَمِعَ مِنَ الْعَرَبِ مَنْ يَقُولُ: إِنَّ عَمْرًا لَمُنْطَلِقٌ. وَأَهْلُ الْمَدِينَةِ يَقْرَأُونَ: وَإِنَّ حَدَّثَنَا مَنْ نَقَى بِهِ، أَنَّهُ سَمِعَ مِنَ الْعَرَبِ مَنْ يَقُولُ: إِنَّ عَمْرًا لَمُنْطَلِقٌ. وَأَهْلُ الْمَدِينَةِ يَقْرَأُونَ: وَإِنَّ كَلَّا لَمَا لِيُوقِنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ يَخْفَوْنَ وَيَنْصِبُونَ** “Kendilerine güvendiğim kişiler bana, bazı Arapların **إِنَّ عَمْرًا لَمُنْطَلِقٌ** şeklinde söyledikleri aktarmışlardır. Nitekim Medineliler **وَإِنَّ كَلَّا لَمَا لِيُوقِنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ** âyetinde yer alan **إِنْ** harfini muhaffefe okuyup ismini nasb etmişlerdir.”¹¹ Basrâ dilcileri, bu duruma şöyle bir açıklama yaparlar: **إِنَّ**'nin ismini nasb, harberini raf' etmesi, onun anlam

¹⁰ Ebu'l-Hasen 'Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *el-Basit fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecid*, thk.

'Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd vd. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 2/592; Ebû Muhammed Muhiyissunne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzil*, thk. 'Abdurrezzak el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420),2/467 .

¹¹ Ebû Bişr Sibeveyhi 'Amr b. Osmân, *el-Kitâb*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1988), 2/140.

bakımından fiile benzemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Fiillerden bazı harfler hazfedildiğinde de onlar amel etmeye devam ederler. Nitekim لَمْ يَكُ زَيْدٌ مُنْطَلِقًا örneğindeki يَكُ fiilinin nûn harfi hazfe uğradığı halde amel etmiştir. Öyleyse إِنَّ de tahfif edilip sonundaki nûn harfi düştüğünde amel emelidir.¹²

Kûfelilere göre إِنَّ harfi tahfif edildiğinde amel etmez. Zira إِنَّ harfi şeddeli iken üç harfli olup son harfinin fethalı olması nedeniyle mâzi fiillere benzediğinden dolayı amel etmektedir. Muhaffefe olunca söz konusu benzerlik ortadan kalmakta ve amel etmemesi gerekmektedir.¹³ Dolayısıyla Kûfeliler, Nâfi ve İbn Kesîr'in كَلَّا وَإِنَّ şeklindeki kırâat vechini gramer bakımından hatalı görmektedirler. Nitekim el-Ferrâ'(ö. 207/822), *"Arapların إِنَّ ve benzerlerini tahfif edip zâhîr isimlerde amel ettiklerini duymamışız."* demektedir. Ancak başta Sibeveyhi olmak üzere birçok Basra dilcisi hem söz konusu âyette rivayet edilen mütevâtir kırâat vechini hem de çok sayıda Arap şiirini öne sürerek Kûfelilerin görüşünün doğru olmadığını ispatlamaya çalışmışlardır.¹⁴

Nâfi ve İbn Kesîr'in kırâatlerindeki muhaffefe إِنَّ ile ilgili dilsel tahlilleri kısaca dile getirdikten sonra bu kırâat vechindeki şeddesiz لَمَّا sözcüğü ile ilgili tartışmalara bakalım.

Bazı dilcilere göre şeddesiz لَمَّا kelimesinin başındaki ل harfi te'kid içindir. Bunlar, مَا edâtı ile ilgili üç farklı açıklama yapmışlardır.

1- مَا edâtı mevsûl isim olup الذي anlamındadır. Bu durumda فَانكحوا مَا طَابَ اذِي âyetindeki مَا edâtı gibi akıllılar için kullanılmıştır. Dolayısıyla اذِي قَوْلِهِمْ كَلَّا لِلَّذِينَ وَاللَّهُ لِيُوفِيَهُمْ وَإِنَّ كَلَّا şeklinde olmaktadır.

2- مَا edâtı nekîr-i mavsûfe olup kâsem cümlesi onun sıfatıdır. Dolayısıyla اذِي قَوْلِهِمْ كَلَّا لِلَّذِينَ وَاللَّهُ لِيُوفِيَهُمْ كَلَّا لِحَلَقٍ أَوْ لِفَرِيقٍ وَاللَّهُ لِيُوفِيَهُمْ biçimindedir.

¹² Ebu'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dimâşk: Dâru'l-Kalem, 2011), 6/398.

¹³ Ebu'l-Berekât Kemâluddîn 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâ'ili'l-bilâf* (Yayın Yeri Yok: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2003), 1/159.

¹⁴ Bk. Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/398; el-Enbârî, *el-İnsâf*, 1/159

3- *zâid* bir harf olup te'kid lâmi ile kâsem cevabı olan lâmi ayırmak için getirilmiştir.¹⁵

Bazı dilcilere göre ise *لَمَّا* kelimesinin başındaki lâm harfi te'kid değil muvattâ içindir. Bu dilcilere göre kâsem cevabı olan *لِيُؤْفِقِيَنَّهُمْ* cümlesinin başındaki lâm ile muvattâ lâmi yan yana gelmesin diye fâsıl olarak *zâid* *ما* getirilmiştir. Nitekim musakkale te'kid nûnunu cem-i müennes nûnundan ayırmak amacıyla elif harfi fâsıla olarak gelmekte ve fiil *إِضْرِبَنَّ* yerine *إِضْرِبَنَّ* şeklinde telaffuz edilmektedir.

Ebû Şâme'ye göre *لَمَّا* sözcüğünün başındaki lâm fârîka lâmidir. Ancak bu görüş zayıftır. Zira bu kırâat vechinde muhaffefe *إِنْ* amel etmiştir. Halbuki fârîka lâm muhaffefe *إِنْ* amel etmediği durumlarda gelmektedir. Her üç görüşe göre de cümlenin tamamı muhaffefe *إِنْ*'ni haberidir.¹⁶

1.2. İkinci Kırâat Vechi: 'Âsım Kırâati

Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş'ın (ö. 193/808) Âsım'dan (ö. 127 745) rivâyet ettiğine göre âyet *وَإِنْ كَلَّا لَمَّا لِيُؤْفِقِيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ* şeklinde okunmuştur. Âsım'ın kırâatında *إِنْ* şeddesiz, *لَمَّا* ise şeddelidir.¹⁷

1.2.1. İkinci Vechin FilolojikTahlili

'Âsım'ın kırâat vechinde *إِنْ*'nin muhaffefe olduğu hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Tartışma daha çok *لَمَّا* edâtı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu tartışmalara maddeler halinde aşağıda yer verilmiştir.

1- el-Ferrâ' başta olmak üzere bazı Basrâ ve Kûfe nahivcilerine göre *لَمَّا*'nin aslı *لَمِنَ* *ما* şeklindedir. Onlara göre *لَمِنَ* bir cer harfidir. *ما* edâtı ise ya mevsûle ya da nekire-i mavsûfa olan bir isimdir. Sâkin nûn harfi mîm harfine dönüştükten sonra aralarında idğâm gerçekleşmiş ve *لَمِمَّا* biçimine dönüşmüştür. *لَمِمَّا* sözcüğü dile hafif gelsin diye ilk mîm harfi hafzedilmiş ve kelime, *لَمَّا* durumuna gelmiştir. Dolayısıyla âyetin takdiri *وَإِنْ كَلَّا لَمِنَ الَّذِينَ لِيُؤْفِقِيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ* veya *لَمِمَّا لَمِنَ الَّذِينَ لِيُؤْفِقِيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ* şeklindedir.¹⁸

¹⁵ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. 'Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelusî, *el-Babru'l-mubît*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1420), 6/217; Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/399-401.

¹⁶ Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/400.

¹⁷ Ebû Hayyân el-Endelusî, *el-Babru'l-mubît*, 6/216; Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/401.

¹⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed

2- Ebu'l-'Abbâs el-Mehdevî (ö. 440/1048) ve Mekkî b. Ebî Tâlib'e (ö. 437/1045) göre كَمَّا'nın aslı مَا كَمَنَّ biçimindedir. Onlara göre مَنْ edâtı mevsûl veya nekir-i mevsûfa olup مَا ise zâid bir harftir. Dolayısıyla مَا كَمَنَّ ifadesindeki sâkin nûn harfi mîm harfine dönüşmüş ve sâkin mîm üçüncü mîmde idgâm edilmiştir. كَمَّمَ şekline dönüşen ifadenin ortasındaki mîm hafi hafzedilince كَمَّا biçimini almıştır. ez-Zeccâc (ö. 311/923) bu görüşü “*Bu doğru bir görüş değildir. Zira مَنْ iki harf üzerine konulmuş bir isim olup onun iki harfinden birini hazfetmek caiz değildir.*” ifadesiyle eleştirmiştir.¹⁹ en-Nahhâs da benzer bir eleştiri yapmıştır.²⁰ Ebû 'Alî el-Fârisî (ö. 377/987) ise, كَمَنَّ'nın aslının مَنْ مَا şeklinde olmadığını, zira aynı sûrede مِمَّنْ مَعَكْ âyetinde beş mîm art arda gelmesine rağmen herhangi bir mîminin hafzedilmediğini, dolayısıyla كَمَّا sözcüğünde üç mîm yan yana geldiğinden dolayı tahfif için ortadaki mîmin hafzedildiğine dair görüşün doğru olmadığını ifade etmiştir.²¹

3- Ebû Osmân el-Mâzinî'ye (ö. 249/863) göre bu kıraatteki كَمَّا'nın aslı كَمَا olup şeddetsizdir. Zira Arap dilinde bazen muhaffef bir harfin üzerine vakfedildiğinde şeddeli olarak okunmaktadır. Nitekim Araplar رَأَيْتُ فَرَجًا cümlesinde vakfettiklerinde رَأَيْتُ فَرَجًا şeklinde son harfi şeddeli okumaktadırlar. Daha sonra vasıl durumunda da vakıf halindeki gibi şeddeli okumaya devam etmektedirler. Ancak Zeccâc bu yorumu “*Bu görüş sağlıklı değildir.*” ifadesiyle eleştirmektedir. Ona göre Arap dilinde şeddeli harfleri muhaffef hale getirilebilmektedir. Nitekim رَبُّ ve نُمُّ gibi son harfi şeddeli kelimeler رَبِّ ve نُمِّ şeklinde muhaffef olarak da telaffuz edilmektedir. Fakat Arap dilinde muhaffef kelimeleri musakkala yapma gibi bir kullanıma rastlanılmamaktadır.²² Ayrıca Arapların vakıf halinde şeddetsiz olan kelimenin son harfini şeddeledikleri rivayet edilmiştir. Halbuki كَمَا kelimesindeki mîm harfi sonda değil ortadadır. Dolayısıyla onu رَأَيْتُ فَرَجًا örneğine

Yûsuf en-Necâtî vd. (Kahire: Dâru'l-Mısıryye li't-Te'lif ve't-Terceme, 1966), 2/29.

¹⁹ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuh*, thk. 'Abdülcelîl 'Abduh Şelebî (Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1988), 3/81; Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/401-402.

²⁰ Bk. Ebû Ca'fer en-Nehhâs Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî, *İ'râbu'l-Kur'ân*, thk. 'Abdülmünim Halîl İbrâhîm (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1421) 2/184-185.

²¹ Bk. Ebû 'Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-Hucce li'l-kurrâ'is-seb'a*, thk. Bedruddin Kahvecî ve Beşîr Cuveycâbî (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn, 1993), 4/387-388.

²² Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuh*, 3/81.

kıyas etmek de doğru değildir. Ancak bu görüşü savunanlar لَمَّا'nın sonundaki elif harfi zayıf olduğundan mîm harfini kelimenin son harfi olarak kabul etmektedirler. Nitekim aşağıdaki beyitte فَصَبًا ve جَدَبًا kelimelerinde de elif harfinden önceki harf vakıf halinde şeddeli okunmuştur: ²³

لَقَدْ حَشِيتُ أَنْ أَرَى جَدَبًا مِثْلَ الْحَرِيقِ وَأَفَقَ الْقَصَبًا

“*Yemin olsunki sazlık arasına tutuşmuş ateşe benzeyen kıtlığı görmekten korkarım*”²⁴

4- Bazı dilcilere göre لَمَّا kelimesi جميعاً anlamında olup aslı لَمَّا şeklinde dir. Nitekim Araplar “*Onu bir araya getirdim*” anlamında لَمَّمْتُهُ kelimesini sıklıkla kullanmaktadırlar. Onlara göre لَمَّا kelimesi فَعْلَى kalıbındadır. لَمَّا'nın sonundaki elif harfini te'nis için kabul edenler onu tenvinsiz olarak telaffuz ederken, ilhâk elif'i olarak değerlendirenler ise tenvili kullanmaktadır. Bu durumda âyetin takdiri وَإِنْ كَلَّا جميعاً لِيُؤْفِقَهُمْ olup لَمَّا kelimesi te'kid anlamını ifade etmektedir. Ancak meşhur dilci İbnu'l-Hâcib (ö. 646/1249), Arap dilinde لَمَّا'nın جميعاً anlamına gelmediğini, لَمَّا sözcüğünün فَعْلَى kalıbında olması durumunda sonundaki elif'in yâ (ى) şeklinde yazılması gerektiğini ifade ederek bu görüşü reddetmektedir.²⁵

5- İbn Cinnî'ye (ö. 392/1002) göre لَمَّا zâiddir. Nitekim إِلاَّ edâtı da aşağıdaki şiirde zâid olarak gelmiştir:

أَرَى الدَّهْرَ إِلاَّ مَنْجُونًا بِأَهْلِهِ وَمَا طَالِبُ الْحَاجَاتِ إِلاَّ مُعَذَّبًا

“*Zamanın su dolabi gibi insanları birer birer yuttuğunu görüyorum.*

İhtiyaç sahibi her zaman azap çekmektedir.”²⁶

Ona göre أَرَى الدَّهْرَ إِلاَّ مَنْجُونًا بِأَهْلِهِ cümlesindeki إِلاَّ harfi zâid olup cümlenin aslı أَرَى الدَّهْرَ مَنْجُونًا seklindedir.²⁷ Semîn el-Halebî (ö. 756/1355) bu yo-

²³ Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/405-406.

²⁴ Beyit Ru'be b. Accâc'a (ö. 145/762) aittir. Bk. Ebû Saîd el-Hasan b. 'Abdillâh es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sibeveyh*, thk. Ahmed Hasan Mehdelî - 'Alî Seyyid 'Alî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008), c. 5/42.

²⁵ Bk. İbnu'l-Hâcib Ebû Amr Cemâluddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr, *el-Emâlî'n-nabviyye*, thk. Fahr Sâlih Süleyman Kadâre (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.) 1/166.

²⁶ Beytin kime ait olduğu bilinmemektedir. Bk. Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ el-'Aynî, *el-Makâsîdün-nabviyye fî şerhi şevâbîdî şurûbi'l-Elfiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), c. 2/637.

²⁷ Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/407; Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî, *el-Mubteseb fî tebyini vucûbi şevâzî'l-kirâat ve'l-izâh 'anhâ* (Yayın Yeri Yok: Vezâretu'l-Evkâf, 1999), 1/328.

sık sık *بِاللَّهِ لَمَّا فَعَلْتَ*, *سَأَلْتُكَ بِاللَّهِ لَمَّا فَعَلْتَ* ve *نَشَدْتُكَ بِاللَّهِ لَمَّا فَعَلْتَ* gibi ifadeleri kullanmaktadırlar.³³

1.3. Üçüncü Kırâat Vechi: İbn ‘Âmir, Hamza ve Hafs Kırâati

İbn ‘Âmir (ö. 118/736), Hamza (ö. 156/773) ve Hafs (ö. 180/796) âyeti *لَمَّا لَمَّا لَيُؤَقِنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ* ve *وَإِنَّ كَلًّا لَمَّا لَيُؤَقِنَهُمْ رَبُّكَ* şeklinde okumuştur. Onların kıraatlerine göre âyette geçen *لَمَّا* ve *لَمَّا* harfleri şeddelidir.³⁴

1.3.1. Üçüncü Vechin Filolojik Tahlili

Söz konusu kırâat vechinin gramer açısından birçok tahlili yapılmıştır. İçlerinde en meşhurları şunlardır:

1- Bazı dilcilere göre âyette geçen *لَمَّا* harf-i müşebbehe bi>l-fiildir. Dolayısıyla *كَلًّا* onun ismi, *لَمَّا لَيُؤَقِنَهُمْ رَبُّكَ* cümlesi ise onun haberidir. Bir önceki kırâat vechinde *لَمَّا* edatı ile ilgili yapılan tartışmaların tamamı bu kırâat vechinde de yapılmıştır.³⁵

2- Mâzini’ye göre *لَمَّا* nefy edâtı olup aslı *لَمَّا* şeklindedir. Ona göre harf-i müşebbehe bi’l-fiil olan şeddeli *لَمَّا* tahfif edildiği gibi nefy edâtı olan *لَمَّا* harfi de şeddelenmekte ve *لَمَّا* şeklinde telaffuz edilebilmektedir. Dolayısıyla ona göre *لَمَّا* edâtı istisna harfi olan *لَمَّا* anlamındadır. Ancak Semîn el-Halebî bu yorum için *«النافية «لَمَّا» لا اعتبارَ به، لأنه لم يُعْهَدْ تَنْقِيلُ «لَمَّا»»* “Bu tamamıyla hatlı ve itibar edilmemesi gereken bir görüştür. Zira Arap dilinde nefy edâtı olan *لَمَّا* harfinin şeddelenmesi söz konusu değildir.”³⁶ şeklinde sert bir eleştiri dile getirmiştir. Ayrıca bu kırâat vechinde *كَلًّا* kelimesi mansûb olarak okunmuştur. Halbuki nefy edâtı olan *لَمَّا* harfi, ismini nasb etmemektedir.³⁷

3- İbnu’l-Hâcib söz konusu kırâatin dilsel tahlilini yaparken, *لَمَّا*’nın harf-i müşebbehe bi’l-fiil olduğunu, *لَمَّا*’nın ise muzâri fiili cezm eden bir harf olduğunu belirtmektedir. Ona göre *لَمَّا*’dan sonra meczûm fiil hafzedilmiştir. Dolayısıyla âyetin takdiri *لَمَّا لَمَّا لَيُؤَقِنَهُمْ رَبُّكَ* şeklindedir. Nitekim aşağıdaki beyitte de *لَمَّا*’nın meczûmu hafz edilmiştir:

³³ Semîn el-Halebî, *ed-Durru’l-masûn*, 6/409.

³⁴ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Babru’l-mubîd*, 6/214; Semîn el-Halebî, *ed-Durru’l-masûn*, 6/397.

³⁵ Semîn el-Halebî, *ed-Durru’l-masûn*, 6/410.

³⁶ Semîn el-Halebî, *ed-Durru’l-masûn*, 6/410.

³⁷ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbuh*, 3/81.

فنادَيْتُ الْقُبُورَ فَلَمْ يُجِبْنَهُ

فَجِئْتُ قُبُورَهُمْ بَدْءًا وَلَمَّا

“*Daha kavmin efendisi olmadan kavmin efendisi gibi kabirlerini ziyaret ettim.*”

Kabirlere seslendim ancak onlar bana cevap vermediler”³⁸

Ona göre beytin takdiri ماتوا حين ماتوا إلا حين سَيِّدًا ولما أكن سَيِّدًا şeklinde olup لَمَّا'nın cezm ettiği muzâri fiil hazfedilmiştir.³⁹

1.4. Dördüncü Kırâat Vechi: Ebû 'Amr ve el-Kisâi Kırâati

Ebû 'Amr (ö. 154/771) ve el-Kisâi (ö. 189/805) söz konusu âyeti كَلَّا وَإِنَّ كَلَّا şeklinde okumuştur. Bu kırâat vechinde إِنَّ şeddeli, لَمَّا ise şeddesizdir.⁴⁰

1.4.1. Dördüncü Vechin Filolojik Tahlili

Gramer açısından bu kırâat vechi gayet açıktır. Zira إِنَّ harf-i müşebbehe bi'l-fiil olduğundan isminin konumunda olan كَلَّا kelimesini nasb etmiştir. Dolayısıyla مَا mevsûl ismi olup akıllılar için kullanılmış ve إِنَّ'nin haberidir. كَلَّا'nın başındaki lâm harfi te'kid için إِنَّ'nin haberinin başında gelmiştir. كَلَّا'nın başındaki lâm harfi ise kasemin cevabı olup kasemin cümlesi ليُؤْفِقَهُمْ cümlesinin başındaki lâm harfi ise kasemin cevabı olup kasemin cümlesi ليُؤْفِقَهُمْ'nin sılasıdır. Âyetin takdiri وَاللَّهِ لِيُؤْفِقَهُمْ وَإِنَّ كَلَّا للذين وَاللَّهِ لِيُؤْفِقَهُمْ şeklindedir. Gramer bakımından bu âyet وَإِنَّ كَلَّا لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ وَإِنَّ كَلَّا لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ âyetine benzemektedir. Ancak ilk âyette te'kid lâm'ı إِنَّ'nin haberinin başına gelmiş iken ikinci âyette isminin başına gelmiştir.

Başta Ferrâ ve Ebû 'Alî el-Fârisî olmak üzere bazı gramercilere göre bu kırâat vechindeki لَمَّا ifadesinde geçen مَا mevsûl değil zâiddir. Onlara göre كَلَّا'nın başındaki lâm harfi te'kid için لَمَّا'nın başına gelmiştir. Bu durumda âyetin anlamı şöyledir: وَإِنَّ كَلَّا لَمَّا لِيُؤْفِقَهُمْ وَاللَّهِ لِيُؤْفِقَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ مِنْ حُسْنِ وَقْتِ وَإِيمَانٍ وَجُحُودٍ.⁴¹

³⁸ Betin kime ait olduğu bilinmemektedir. Bk. Ebû'l-'Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf el-Halebî, *Temhidu'l-kavâ'id bi şerhi Teshîli'l-Fevâ'id*, thk. 'Alî Muhammed Fâhir (Kahire: Dâru's-Selâm, 1428), c. 9/4313 (dipnot).

³⁹ İbnu'l-Hâcib, *el-Emâli'n-nabviyye*, 1/166.

⁴⁰ Ebû Hayyân el-Endelusi, *el-Babru'l-mubîd*, 6/216; Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/397; İbnu'l-Hâcib, *el-Emâli'n-nabviyye*, 1/165.

⁴¹ Bk. Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/412.

göre *لَمَّا* harfi şeddetsiz, *كُلًّا* kelimesi mansûb, *لَمَّا* ise hem şeddeli hem de tenvinlidir.⁴⁷

2.2.1. İkinci Şâz Vechin FilolojikTahlili

Bu kırâat vechinin gramer tahlili hakkında aşağıda zikredileceği üzere üç görüş öne sürülmüştür. Ancak her üç görüşe göre de *لَمَّا* kelimesi *وَتَأْكُلُونَ* ve *لَمَّا* fiilinin masdarıdır.

1- İbn Cinnî'ye göre *لَمَّا* muhaffefe olup *كُلًّا* kelimesi onun ismidir. *لَمَّا* kelimesi, *لِيُؤْفِقِيَهُمْ* fiiliyle mansûb olup mef'ûlü mutlak konumundadır. Âyetin takdiri *وَإِنْ كُلًّا تَوْفِيَةً جَامِعَةً لِأَعْمَالِهِمْ لِيُؤْفِقِيَهُمْ* şeklindedir. Dolayısıyla *لَمَّا* masdar bir kelime olmakla birlikte ism-i fâil olan *جَامِعَةً* anlamında olup hakiki mef'ûlü mutlak olan *تَوْفِيَةً* kelimesinin sıfatıdır. Nitekim Araplar bu terkibe benzeyen *فَعُودًا لِأَقْعَدَنَّ* ve *قِيَامًا لِأَقُومَنَّ* gibi ifadeleri kullanmaktadırlar.⁴⁸

2- Ebû 'Alî el-Fârisî'ye göre âyetin i'râbı ayındır. Ancak *لَمَّا* kelimesi *لِيُؤْفِقِيَهُمْ* fiilinin mef'ûlü değil *كُلًّا* kelimesinin sıfatıdır. Bu durumda *كُلًّا* kelimesinin muzâfun ileyhisi olarak *كُلٌّ وَاحِدٌ مِنْهُمْ* şeklinde nekire bir isim takdir edilmelidir. Zira sıfat olan *لَمَّا* kelimesi nekire olunca onun mevsufu da nekire olmalıdır. Nitekim *وَتَأْكُلُونَ التَّرَاثَ أَكْلًا لَمَّا* âyetinde de *لَمَّا* kelimesi nekire olan *أَكْلًا* kelimesine sıfat olmuştur.⁴⁹

3- ez-Zemahşerî, *لَمَّا* kelimesinin i'râbı hakkında farklı iki görüşe işaret etmiştir. Birincisi Ebû 'Alî el-Fârisî'nin dediği gibi *كُلًّا* kelimesinin sıfatı olmasıdır. İkincisi ise *لَمَّا* kelimesinin *جَمِيعًا* anlamında olup *كُلًّا* >nin te'kid olmasıdır. Dolayısıyla âyetin takdiri *وَإِنْ كُلًّا جَمِيعًا لِيُؤْفِقِيَهُمْ* şeklindedir. Nitekim *أَجْمَعُونَ كُلَّهُمْ* âyetinde de *كُلَّهُمْ* ifadesi *أَجْمَعُونَ* kelimesiyle te'kid edilmiştir.⁵⁰

2.3. Üçüncü Şâz Kırâat Vechi: el-A'meş Kırâati

el-A'meş (ö. 148/765), söz konusu âyeti *وَإِنْ كُلٌّ إِلَّا لِيُؤْفِقِيَهُمْ* şeklinde oku-

⁴⁷ Ebû Hayyân el-Endelusi, *el-Babru'l-mubîr*, 6/216; Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/397; Muntecebuddîn el-Hemedânî, *el-Ferid*, 3/526.

⁴⁸ İbn Cinnî, *el-Mubtaseb*, 1/328; Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/314.

⁴⁹ Ebû 'Alî el-Fârisî, *el-Hucce*, 4/388; Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/315.

⁵⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/432.

muştur. Dolayısıyla bu kırâat vechinde لَمَّا kelimesinin yerine aynı anlama gelen لَّا harfî getirilmiştir.⁵¹

2.3.1. Üçüncü Şâz Vechin FilolojikTahlili

el-A‘meş’in kırâatında âyetin irâbı açık olup gramer kuralları bakımından herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Zira لَمَّا yerine لَّا gelince âyette yer alan لَّا harfinin nefy edâtı olduğu şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıktır. Dolayısıyla كُلُّ kelimesi mübtedâ, لَّا istisnâ harfî, لَيُؤَقِنَنَّهٗمْ cümlesi ise mukadder bir kasemin cevabı olup tamamı كُلُّ kelimesinin haberidir.⁵²

2.4. Dördüncü Şâz Kırâat Vechi: Ebû Hâtim es-Sicistânî Kırâati

Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/869), söz konusu âyeti لَيُؤَقِنَنَّهٗمْ وَإِنْ مِنْ كُلِّ إِلَّا لَيُؤَقِنَنَّهٗمْ şeklinde okumuş ve bu okuyuş şeklinin Übey b. Ka‘b’in (ö. 33/654) mushafında yer aldığını ifade etmiştir.⁵³ Bu vecihte âyetin metnine مِنْ ve إِلَّا ilave edilmekte, لَمَّا çıkarılmaktadır.

2.4.1. Dördüncü Şâz Vechin FilolojikTahlili

Übey b. Ka‘b’in mushafındaki kırâate göre لَّا nefiy harfî olup مِنْ zâddir. Zira Arap dilinde olumsuzluğu pekiştirmek amacıyla nefiy edatlarından sonra zâid olan مِنْ harfî yaygın olarak gelmektedir. Dolayısıyla كُلُّ kelimesi mübtedâ, لَّا istisnâ edâtı, لَيُؤَقِنَنَّهٗمْ cümlesi ise mukadder kasemin cevabı olup mübtedanın haberidir. Bu durumda Ebû Hâtim’in kırâati ile el-A‘meş’in kırâati gramer bakımından aynı sonuca varmaktadır.⁵⁴

Sonuç

Hûd Sûresinin 111. Âyeti, dört mütevâtir, dört şâz olmak üzere toplam sekiz farklı kırâat vechiyle okunmuştur. Söz konusu sekiz kırâat vechinin gramer tahlilleri yapılmış ve her sekiz okuyuş vechinin de bir yönüyle de olsa Arap dil kurallarına uygun düştüğü tespit edilmiştir.

Âyette rivâyet edilen mütevâtir kırâat vecihleri aşağıda yer verilmiştir:

⁵¹ Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/397; Ebû Hayyân el-Endelûsî, *el-Babru'l-mubîr*, 6/216-217.

⁵² Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/316.

⁵³ Ebû Hayyân el-Endelûsî, *el-Babru'l-mubîr*, 6/216; Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/398.

⁵⁴ Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, 6/316.

1- Nâfi ve İbn Kesîr âyeti **وَإِنْ كَلَّا لَمَّا لِيُوقِنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ** şeklinde okumuşlardır. Bu okuyuş vechine göre hem **إِنْ** hem de **لَمَّا** şeddesizdir.

2- ‘Âsım’ın rivâyeti **وَإِنْ كَلَّا لَمَّا لِيُوقِنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ** şeklindedir. Bu kırâatte **إِنْ** şeddesiz, **لَمَّا** ise şeddelidir.

3- İbn ‘Âmir, Hamza ve Hafs âyeti **وَإِنْ كَلَّا لَمَّا لِيُوقِنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ** şeklinde okumuşlardır. Onların kırâatlerine göre âyette geçen **إِنْ** ve **لَمَّا** harfleri şeddelidir.

4- Ebû ‘Amr ve el-Kisâî söz konusu âyeti **وَإِنْ كَلَّا لَمَّا لِيُوقِنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ** şeklinde okumuşlardır. Bu kırâat vechinde **إِنْ** şeddeli, **لَمَّا** ise şeddesizdir.

Görüldüğü üzere her dört mütevâtir kırâat vechinde de **كَلَّا** kelimesi mansûb olarak okunmuştur.

Söz konusu âyette rivayet edilen şâz kırâat vecihleri ise şunlardır:

1- Übey b. Ka‘b’a) nisbet edilen kırâatte âyet **وَإِنْ كَلَّا لَمَّا لِيُوقِنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ** şeklinde okunmuştur. Bu kırâat vechinde **إِنْ** şeddesiz, **كَلَّا** kelimesi merfu, **لَمَّا** ise şeddeli okunmuştur.

2- İbn Şihâb ez-Zühri ve Süleyman b. Erkam (ö.?) söz konusu âyeti **وَإِنْ كَلَّا لَمَّا لِيُوقِنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ** şeklinde okumuşlardır. Bu kırâate göre **إِنْ** harfi şeddesiz, **كَلَّا** kelimesi mansûb, **لَمَّا** ise hem şeddeli hem de tenvinlidir.

3- el-A‘meş, âyeti **وَإِنْ كَلَّا لَمَّا لِيُوقِنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ** şeklinde okumuştur. Dolayısıyla bu kırâat vechinde **لَمَّا** kelimesinin yerine aynı anlama gelen **إِلَّا** harfi getirilmiştir.

4- Ebû Hâtim es-Sicistânî, söz konusu âyeti **وَإِنْ مِنْ كَلَّا لَمَّا لِيُوقِنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ** şeklinde okumuştur.

Âyetle ilgili yukarıda zikredilen mütevâtir ve şâz kırâatlerin tümü bir vecihle de olsa Arap dil gramerine uygun düşmektedir. Ancak şâz kırâatler ya sened veya mushafa uygunluk bakımından sorunlu gözümektedir.

Kaynakça

Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-Aşr*. thk. 'Ali Muhammed ed-Dabbâ'. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî. *el-Babru'l-Muhîr*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1420), 6/217; Semîn el-Halebî, ed-Durru'l-Masûn, 6/399-401.

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâti vd. (Kahire: Dâu'l-Mısıriyye li't-Te'lif ve't-Teceme, 1966.

- ed-Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saïd b. Osmân. *Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kırâ'âti's-Seb'*. Birleşik Arap Emirlikleri: Câmi'atuş-Şarika, 2007.
- Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâluddîn 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh. *el-İnsâf fi Mesâ'ilî'l-Hilâf*. Yayın Yeri Yok: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2003.
- Fârisî, Ebû 'Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *el-Hucce li'l-Kurrâ'î's-Seb'a*. thk. Bedruddîn Kahvecî ve Beşîr Cüveycâbî. Dimaşak: Dâru'l-Me'mûn, 1993.
- Ferrâ', Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed. *Me'âlimu't-Tenzil*. thk. 'Abdurrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-'Arabî, 1420.
- Halebî, Ebu'l-'Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm. *ed-Durru'l-Masûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. Dimaşak: Dâru'l-Kalem, 2011.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân. *el-Muhteseb fi Tebyîni Vucûbi Şevâzî'l-Kırâât ve'l-Îzâb 'anhâ*. Yayın Yeri Yok: Vezâretu'l-Evkâf, 1999.
- İbnu'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâluddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr. *el-Emâli'n-Nabviyye*. thk. Fahr Sâlih Süleyman Kadâre. Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.
- Muntecebuddîn el-Hemedânî. *el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecid*. thk. Muhammed Nizâmuddîn el-Futeyyih. Medine: Dâru'z-Zamân, 1428/2006.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî. *İ'râbu'l-Kur'ân*. thk. 'Abdülmünim Halîl İbrâhîm. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'İlmiyye, 1421.
- Nidâl Mahmûd el-Ferâye. *el-Kırâ'âtu'l-Kur'âniyye fi Kitâbi'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*. Mûte: Câmîatü Mûte, Doktora Tezi, 2006.
- Sibeveyhi, Ebû Bişr 'Amr b. Osmân. *el-Kitâb*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1988.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: el-Heyetu'l-Murîyyetu'l-'Âmme li'l-Kitab, 1974.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen 'Alî b. Ahmed b. Muhammed. *el-Basît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecid*. thk. 'Âdil Ahmed 'Abdülmecûd vd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1994.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbu*. thk. 'Abdülcelîl 'Abduh Şelebî. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1988.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Ğavâmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûbi't-Te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.